

Oppâuápis

– Puátteeääigi pargoh sâimikuávlust

SÁMEDIGGI
SÁMITIGGE
SÁÁ'MTE'ËG
SAAMELAISKARÁJAT

Saamelaisalueen koulutuskeskus
Sâmi oahpahusguovddáš
Sâmi máttáhtáskuovdáš
Sâimvuodâ škool'jenhâššâš
PL 50, 99870 Inari, 040 723 7309, www.sogakk.fi

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Aluehallintovirasto

Oppâuápis – Puátteeäáigi pargoh sāmikuávlust

Taat vihko lii rahtum Sämítige nuorâiräädi Oahppoofelaš-hahhuu čielgiittâs vuáđuld já tot fáálá nuoráid tiäđu tááláin já puátteevuodâ pargofinnimmáhđulâšvuodâin sāmikuávlust

http://www.samediggi.fi/nuorat/index.php?option=com_content&view=article&id=154&Itemid=50&lang=smn

Laapi kuávluhaldáttáhvirgádáh lii miedettâm torjuu Oahppoofelaš-proojeektân haldáttâs párnái- já nuorâipolitiik ovdedemohjelm tooimânpieijâmân čujottum ruudâin. Lasseen proojeekt lii ruttádum máttááttâs- já kulttuurministeriö miedettem Sämitige nuorâiräädi toimâmtorjust. Kuuvijd proojeekt kiävtun adelij Säämi máttááttâskuávdâš.

Čielgiittâs ráhtimist västidij Laura Olsén já vihko graafâlii uáinu lii vuávám Terhi Tuovinen.

© Sämitigge, Nuorâiräädi
Teddilum: Tunturi-Lapin Kirjapaino

Anarâškielân jurgâlâm: Saammâl Morottaja

Siskáldâs

Pyeri nuorâ	4
Pargolâšvuodâst já máhđulâšvuodâin finniđ pargo sámi kuávlust	5
Sosiaal- já tiervâšvuodâhuolâttâs syergih	6 - 7
Šoddâdem- já máttááttâmsyergih	8 - 9
Mađhâšemsyergi	10 - 11
Sämiornijdumeh	12
Puásuituálu	13
Kietâtyejis syergi	14
Kuálâstem	15
Káiduspargo	16
Käldeeh	17 - 19

Pyeri nuorâ,

Taat *Oppâuâpis*-vihko lii čujottum tunjin, pyeri nuorâ, kiäst lii oovdâst puátteevuodâ pargoid lohtâseijeeh valjiimeh. Vihko lii rahtum Sämitige nuorâiräädi *Oahppoofelaš-hahhuust* olášuttum čielgiittâs vuáđuld, ja ton ulmen lii oovdânpyehtid suorgijd, main puávtáh máhđulávt finniđ pargo tääl já puátteevuodâst Suomâ sâmikuávlust. Puátteevuodâ ennustem lii máhđuttem, mutâ tiätu indigaattorijd tutkâmáin, interneetist čoggum webropol-koijádállâm vástádâsâi vuáđuld já tohhum sahhiittâlmij vuáđuld oro lemin, ete aainâš-uv taan vihkoost oovdânpuohtum suorgijn láá šiev pargofinnimmáhđulâšvuodah puátteevuodâst.

Čielgiittâs ohtâvuodâst šleđgâlâš koijádállâmluámáttâh vuolgâttui paijeel 457 västideijei, kiäi tiäduh pottii váldulávt Suomâ irättâsregister tiäđuin. Lasseen čoogijm tiäđuid sâmikuávlus kieldâi nettisiiđoin já tiätu almos koijádâlmist lâi meiddei Sämitige nettisiiđoin já YLE Sápmi nettisiiđoin. Koijádâlmân pottii 73 vástádâsâd, moi vuáđuld uási taan vihko analyysist lii rahtum. Šleđgâlii koijádállâm lasseen čielgiittâs várás sahhiittâlm ohtsis 21 sierâ pargoadeleijei tai jieijâs syergi áámmátolmožid puoh sâmikuávlus kieldâin, ađai Aanaar, länuduv, Ucjuvâ sehe Suáđgil kieldâin. Čielgiittâs puáđusin šoodâi taat vihko, mast lii tuáivu miel iše tunjin, ko smietah puátteevuodâ pargovaljiimij.

Ustevlij tiervuodâiguin,

Sämitige nuorâiräädi

Pargolâšvuodâst já máhđulâšvuodâin finniđ pargo sâmikuávlust

Ko vuálgá jotteeđ oopâ pajetääsi tai luvâttuv maŋa, nuorâ ferttee viekkiistállâđ maangâid sierâ aašijd jieijâs puátteevuodâst. Ohtâ tain lii tiäđust-uv puátteevuodâ pargosyergi valjim. Pargosuárgán vaigutteh nuorâ jieijâs tuoivuuh, mutâ meiddei juurdâ tast, kost jieijâs niävduspargo ličij máhđulâš finniđ. Suomâ sâmikuávlust škovlimfalâldâh lii uceslágán já nuorâ ferttee maŋgii vyelgiđ meddâl päihistis, ete puávtáččij oppâđ olssis mielâsii áámmát. Maccâm päikkikuávlun uápui maŋa lii máhđulâš, mutâ ko smiättä valjimiävtuid, lii pyeri orostiđ tutkáđ, main suorgijn puávtáččij sâmikuávlus kieldâin leđe pargo.

Oahppoofelaš-hahhuust lep irättâm karttiđ Suomâ sâmikuávlus puátteevuodâ pargofinnimmáhđulâšvuodâid, main ij tääl lah finnimnâál tärhis munedemtiäduh. Lapin luotsi -munedemportaal ennust, ete ubâ Säämi pargolâšvuotâ ovdán iälättäseellim nanosmem já pargovyeimi kaidâm tiet. Meiddei Laapi IJP-kuávdáá uđđâ uđđäivemáánu 2016 pargolâšvuodâkejâstuv lovottuvah čäittih, ete par-

gottes pargo-occei meeri lii kiäppánâm puoh sâmikuávlus kieldâin Suáđgil fáárun luváhánnáá ive 2015 uđđäivemáánu já ive 2016 uđđäivemáánu koskâsii ääigist.

Taan vihkoost láá oovdânpuohtum sehe sahhiittâlmij ete šleđgâlij koijádállâmluámáttuvâi vástádâsâi vuáđuld nosávt pajanâm puátteevuodâ pargoadeleijee syergih, ađai sosiaal- já tiervâšvuodâhuolâttâs syergih, šoddâdem- já máttááttemsyergih sehe madhâšemsyergih. Lasseen vihkoost oovdânpuáhtojeh meiddei sâmiornijduvâi pargoadeleijee vaiguttâsah sehe ärbivuáváliih iälättâsah já toi puátteevuodâ uáinuuh. Loopâst oovdânpuáhtojeh vala káiduspargomáhđulâšvuodah sâmikuávlust.

Vihkoost oovdânpuohtum suorgij lasseen räjikavpâšem, čurgimpalvâlusah, Meccihaldâttâs já räjikocceemlájádâs láá Suomâ sâmikuávlust teháliih pargoadeleijeeh.

Sosiaal- já tiervâsvuodâhuolâttâs syergih

Sosiaal- já tiervâsvuodâpalvâlusah láá lovottuvâi mielh ohtâ sâimikuávlus kieldâin enâmustáá pargoadeleijein toimâsuorgijn (*Laapi lito lovottâh 4.1.2016*). Puoh sâimikuávlus kieldâin tohhum sahhiittâlmij vuáduld oro lemin, ete syergist liččii pargoh tääl já puátteevuodâst. Mii ráhtittâm šleđgâlâš kojâdâllâm čáittá, ete tääl sâimikuávlus lii Soti-syergist pargo-occeevânuvotâ, ko 67 prosentid kojâdâlmân västidâm Soti-syergi áámmátulmuin lii taan mielâ. Siâm-mâš meeri iärvádâlâi, ete pargein šadda leđe vânuvotâ meiddei puátteevuodâst já tuše 11 prosentid iärvádillii, ete pargo-occeeh šaddeh leđe liijkâs ennuv. Pargo- já iälâttâsministeriö raapoort *”Sosiaal- já tiervâsvuodâsyergi pargovyeimi kelij-dittevuotâ tääl já puátteevuodâst”* (13/2015) mielh Suomâst ij lah taan syergist uáinusist eidusâš pargovyeimivânuvotâ, mutâ raportist tiäduťuvá, ete tárbu já falâldâh iävâ kuáh-táá siämmáá styeresin jyehi saajeest já jyehi áámmát uásild.

Lapin luotsi -munedemportaál viermisijđoin iärvádeleh, ete Soti-syergi áámmátulmui iälâttâhân sirdum taha hástusijđ pargovyeimi finnimvuotân Laapist puátteevuodâst. Eromâš hástusin paijaan sâimikelâlij sosiaal- já

tiervâsvuodâpalvâlusâi faallâm, ton-diet ko áámmátâiđuulâš sâimikelâllâš pargovyeimi ij lah finnimnáál.

Ammattibarometri-sijđoin ihepele pargomarkkântile ennustâsâst Tuodâr- já Tave-Säämi kuávluin uáinoo, ete eromâšávt almostuáhtárijn, pyecceitipšoin já aldatipšoin lii vânuvotâ.

Soti-syergi puátteevuodâ pargolâšvuodâtile miäruštállâm lii vaigâdub tanen, ko Suomâst lii monâmin vâldikodâlâš Soti-udâsmitem, mon vaiguttâsâid lii vaigâd vala munediđ.

Tuáhtáreh

Tuáhtárijn já eromâšávt sâimikelâ mättee tuáhtárijn oro tááláá tiileest lemin tárbu Suomâ sâimikuávlus tääl já puátteevuodâst.

Tuáhtárin puávtáh porgâđ Suomâ sâimikuávlus vâldulávt kieldâi palvâlusâst tiervâsvuodâkuávdáin. Ovtâskâs sektorist pargomâhđuulâšvuodah láá uáli uccáá.

Tuáhtárist váttoo Suomâst ollâopâttâhtääsi škovliittâs, mon puáhtá čodâlmittiđ tääl Heelsing, Nuortâ-Suomâ, Oulu, Tampere já Turku ollâopâttuvvâin talhâštiedâlijn tiedâkuudijn.

Pyecceitipšoo

Pyecceitipšoid lii tääl tárbu puoh sâimikuávlus kieldâin nuuvt kuhábâid ko uánihubboid-uv pargo-koskâvuodâid ijge tile oro ennuv muttuumin puátteevuodâst. Eromâšávt sâimikelâllâš pargovuáimán lii ano, ko aalmug já äššigâskodde puárâsmuveh ja talle sâimikelâ merhâšume tipšompargoin távjá lassaan ovdiist.

Pyecceitipšon puáhtá sâimikuávlus vâldulávt porgâđ kieldâi palvâlusâst eereeb iärâsij tiervâsvuodâkuávdáin sengâuásâduvvâin, polikliiniikist já vuástávâldimist, mielâtiervâsvuodâ- já peerâravviituvvâst, palvâlempaaihijn já päikkipyecceitipšoo.

Pyecceitipšoototkos puáhtá čodâlmittiđ áámmátollâšskoovlâst, main aldemustáá sâimikuávlus lii Ruávinjaargâ áámmátollâškovlâ.

Aldatipšoo

Aldatipšoo pargolâšvuodâuáinuh sâimikuávlus láá siämmáálágáneh ko pyecceitipšoin-uv, mutâ máhđuulâh pargoadeleijeh láá jieijâs sundesume mielh maangâ sierâ sektorist. Spesifisistumist lii stuorrâ merhâšume ton peeleeest, ete finnee-uv aldatipšoo pargo ovdâmerkkân pärnáiguin vâi puárâsijguin. Aldatipšon puávtáh finniđ pargo tiervâsvuodâpalvâlusâi lasseen meiddei ovdâmerkkân päivikiäčuun tai sierâlágán toimâmkuávdáin.

Aldatipšoo totkos puávtáh čodâlmittiđ nube tääsi oppâlâjâdâsâst. Säämi máttááttâskuávdâš fáálá Avelist máhđuulâšvuodâ čodâlmittiđ pärnái já nuorâi tipšom já šoddâdem mätimsyergi, tai pyecceitipšom já huolâanneem mätimsyergi aldatipšoo sosiaal- já tiervâsvuodâsyergi vuáduťotkos.

Sosiaalpargo

Ko Ammattibarometrisijđoi čuávuvii ihepele ennustâsâid totká, pargomarkkântile sosiaal-pargo áámmátulmui uásild oro lemin täsitiädust sâimikuávlus. Oahppoofelaš-hahhuu čielgiittâs ohtâvuodâst tohhum sahhiittâlmij vuáduld äšši lii kuittag nube náál. Lasseen puoh šleđgâlâš kojâdâlmân västidâm sosiaalpalvâlusyergist pargeeh iärvádillii, ete syergi pargo-occein lii vânuvotâ tääl já puátteevuodâst. Sahhiittâlmijn eromâšávt sosiaalpargeid tárbu pajanij mutâ meiddei sosionoom áámmát mainâšui. Sâimikelâ táidu annoo puoh kieldâin tehâlâš äššin sosiaalpargoost.

Sâimikuávlus kieldâin nuuvt sosionomih ko sosiaalpargeeh-uv finnejeh pargo távjá kieldâi palvâlusâin eereeb iärâsij sosiaalvirgâduvvâin, škoovlâin, puárâ-

sij- já pärnáihuolâtemlâjâdâsâin tai vâdulijtipšom peln.

Sosionoom totkos puáhtá čodâlmittiđ áámmátollâšskoovlâst, já sâimikuávlus aldemustáá lii Ruávinjaargâ oppâlâjâdâs.

Meiddei sosiaalpargee ollâopâttâhtääsi totkos puáhtá čodâlmittiđ Ruávinjaargâst Laapi ollâopâttuvvâst. Todhosnomättâs lii ohtsâškoddetiättui tai staatâtiättui maister (kidâ ollâopâttuvvâst), vâlduamnâsin sosiaalpargo.

Šoddâdem- já máttááttemsyergih

Šoddâdem- já máttááttemsyergih ráhtih tehálii vuáđu sehe sámmilijn ete syemmilijn siärvusijn.

Ko Ammattibarometri-sijđoi ihe-pele pargomarkkântile ennustâsâid totká, syergi pargolášvuodâ tile oro lemin täsitiädust já syergi lii viehâ stuorrâ pargodeleijee Suomâ sámi-kuávlu kieldâin (Laapi lito lovottâh 4.1.2016). Mii toohâm sahhiittálmeh muštáleh, ete eromášávt tiätulágán máttááttâs- já šoddâdemsyergi áámmátulmuin ličij vânuvotâ kuávlust. Sahhiittállum ulmuin vittâ mainâšii šoddâdem- já máttááttemsyergi syergin, mast ličij pargo finnimnâál meiddei puátteevuodâst tavveen. Šleđgâlii koiđâdállâm peht finnejum vástádâsâi vuáđuld 64 prosenttid västidâm máttááttâssyergi pargein uáiná, ete tääl syergist lii vânuvotâ pargein sámi-kuávlust já 57 prosenttid iärvádillii, ete vânuvotâ lii meiddei puátteevuodâst.

Sahhiittálâmij vuáđuld oro lemin, ete eromášávt sámi-kielâlijn amnâsmáttáátteijein ličij vânuvotâ tääl. Meiddei sierânâsmáttáátteijein já sámi-kielâlijn peivikiäččusyergi áámmátulmuin ličij ano tääl já puátteevuodâst.

Luokkamáttáátteijee

Luokkamáttáátteijei lii ano puoh sámi-kuávlu kieldâin já spesifisávt ucebi-jn päikkikuudijn. Tääl sámi-kielâ mät-tim annoo uáli tehálâžžân já stuorrâ hiättun, tondiet ko ano sámi-kielâlâš máttááttâsân lii lasanâm. Tárbu jye-hi kuulmâ sámi-kielâ mätteid kavnoo sierânáál sierâ kieldâin.

Pargopäähii luokkamáttáátteijeeh kâvnih váldulávt kieldâ palvâlusâst vuáđuškoovlâin já meiddei eres tääsi oppâlájádâsâin, jis jieijâs spesifisistum lii muddáág.

Luokkamáttáátteijest kalga leđe šoddâdemtiettuu maistertodhos já sámi-kuávlu aldemuuh oppâlájádâsah láá Laapi ollâopâttuvvâst Ruávinjaargâst já Oulu ollâopâttuvvâst. Säämi ollâškovlâst Kuovdâkiäinust puáhtá luuhâđ luokkamáttáátteijien kandidaat totkos räi.

Amnâsmáttáátteijeeh

Spesifisávt sámi-kielâlijn amnâsmáttáátteijein lii vânuvotâ sámi-kuávlust. Pargoh láá fáállun sierâ sámi-kielâi mätteijeh jye-hi kieldâst eresnâál, sehe kuhheeb virgekoskâvuodâid ete uánihub sajasâšvuodâid.

Pargo amnâsmáttáátteijeid fáállih váldulávt kieldâ vuáđuškoovlah sehe luvâttuvvah, mutâ meiddei áámmátliih oppâlájádâsah.

Amnâsmáttáátteijest kalga leđe maistertodhos, moos siskálduveh máttáátemnâál amnâs uápuh sehe máttáátteijee pedagogiliih uápuh.

Máttáátemnâál amnâs uásild amnâsmáttáátteijee kalga čodâlmittiđ ton amnâsist jo-uv paijeeb-ollâškovlâtotkos tâi ucemustáá 60 oppâčuággá viđásijđ uápuid, moh kuleh távjá amnâsmáttáátteijee škovliittâsân (asâttâs máttááttâs-tooimâ pargovievâ tohálâšvuodâst (1986/1998) já toos tohhum nubâsusah). Vaattum pedagogilijđ uápuid puáhtá čodâlmittiđ ovdâmerkkân Laapi ollâopâttuvvâst já Kuovdâkiäinust Sámi allaskuvlast.

Sierânâsmáttáátteijeeh

Sámi-kielâlâš sierânâsmáttáátteijeid lii tárbu sámi-kuávlust. Sierânâsmáttáátteijeeh annojeh puoh škovlim-taasijn, ađai máhđulij pargodeleijei meeri lii styeres.

Sierânâsmáttáátteijein kalga leđe maister todhos já sundesume sierânâspedagogiikan já sierânâšoddâdmân. Sierânâspedagogiika todhosohjelm puáhtá čodâlmittiđ ovdâmerkkân Oulu ollâopâttuvvâst.

Párnáikârdimáttáátteijeeh

Sámi-kielâlii arâšoddâdemsyergi ov-dedem váldoo ubâ äägi ain eenâb vuotân. Tääl sámi-kuávlust lii tárbu eromášávt sámi-kielâ mätteijeh pär-náikârdimáttáátteijein, mutâ meiddei iärâsijn arâšoddâdem áámmátulmuin.

Párnáikârdimáttáátteijeeh finnejeh pargo távjá kieldâ tâi ovtâskâs peivikiäčuvin já sámi-kuávlust jo távâlijn kielâpiervâlijn. Kielâpiervâleh láá on-nâá peeivi jye-hi sámi-kuávlu kieldâst.

Párnáikârdimáttáátteijeeh čodâlmittiđ

mitteh ollâopâttuvvâst šoddâdem-tiettuin ucemustáá kandidaat totkos, mast kalga leđe siste pär-náikârdimáttáátteijee škovliittâs.

Ámmáttân lii máhđulâš valmâštuđ meiddei áámmátollâškoovlâ peht čodâlmittâm sosionomi (ÁOŠ) totkos. Täid totkosijđ puáhtá čodâlmittiđ eereeb iärâsij Oulu ollâopâttuvvâst, Laapi áámmátollâškoovlâst já Kuovdâkiäinust ollâškoovlâst. Las-seen Sámi-kuávlu máttáátemkuávdâš vuávvâ pär-náikârdimáttáátteijeeškovliittâs algâttum sámi-kuávlust ohtsâšpargon Oulu ollâopâttuvvâin.

Madhâšemsyergi

Madhâšemsyergi lii uáli maangâ-piälásâš já tot luávdá maangâid sierâ toimâsuorgijd, moh láá čov-gâsávt čonnum madhâšemsuárgán. Pargo- já iäláttâsministeriö almostittâm madhâšem- já toimâsyergi-raapoortist (5/2014) tágárin toimâsyergin láá listejum: ijjásaje adlim, piämmutoimâm, mätkituimáttuvâi já määđhiuárnejeiei toimâm, valastállámtuimâm, suotâstállám- já virkosmittempalvâlusah, eres persovnlíih palvâlusah, kulttuur já makuuttâstomâm sehe jotolâh já tom

palvâleijee toimâm. Lovottuvâi já čielgiittâsâi miel madhâšemsyergi lii lamaš táálái aagij šoddâmin já eereeb iärásij Lapin luotsi -munedem-portaal viermisijđoin iärvádeleh, ete syergist pargolâšvuodâtile Laapist ličij pyeri. Hahhuu čielgiittâs tiet 21 sahhiittállum ulmust 15 iärvádillii, ete madhâšemsyergist ličij meiddei puátteevuodâst pargoh fáállun sâ-mikuávlust. Šleđgâlii koičadállâmân västidâm madhâšem- já piemmâm-syergi áámmátulmuin 70 prosenttid västidii, ete syergist lii tääl vänivuotâ

pargo-occein já 90 prosenttid iärvádillii, ete vänivuotâ pargo-occein lii meiddei puátteevuodâst. 90 prosenttid västideijein iärvádillii meiddei, ete madhâšemsyergi lii puátteevuodâst stuárroo syergi sâ-mikuávlust. Lii kuit-tâg tehâlâš mušteđ, ete madhâšem-syergi lii nube tááhust meiddei uáli herkki konjuktuurmuttuumijd já ovdâmerkkân maailm ruttâtuálu já pooliitlij tiilij nubástussáid.

Ijâstállâmpalvâlusah

Madhâšemsyergist ohtâ tehálumosijn toimâsuorgijn lii ijâstállâmpalvâlusah, moh adeleh pargo ulmui ain vuástâ-vâldimvirgeulmuin hooteel hovdáid já madhâšemsyergi irätteijeid. Laapi lito almostittâm lovottuv (4.1.2016) vuáduid ijâstállâmpalvâlusah láá ohtâ tehálumosijn pargoadeleijein kuávlust já ovdánem oro lemin pyeri meiddei puátteevuodâst. Sâ-mikielâ mättim annoo hiättun, mutâ vala tehálub madhâšemsyergist lii eres kielâi mättim.

Pargosajeh syergist láá táválávt ovtâskâs sektorist sierâtâsâsijd ijâstállâmpalvâlusâid fällein irättâsâin.

Ijâstállâmpalvâlusâin pargofinnejeijee puáhtá škovliittuđ ovdâmerkkân nube tääsi áámmátliijn oppâlâjádâsâin čodâlmitmáin hooteel-, raavvâdviäsu- já catering-syergi vuáđutokos. Madhâšem puáhtá oppâđ meiddei áámmátollâškoovlâst Sâ-mikuávlun máttááttâskuávdâst, já áámmátollâškovlâ- já ollâškovlâtääsi totkosijd eereeb iärásij Ruávinjaargâst.

Purrâmâšpalvâlusah

Piimmânsyergist lii máhđulâš finniđ pargo ovdâmerkkân kokkân tâi návdon. Lovottuvâi miel meiddei piemmâmpalvâlusah lii ohtâ tehâlâš pargoadeleijee Tuodâr- já Tave-Laapi kuávlust (*Laapi lito lovottâh 4.1.2016*). Ammattibarometri-sijđoi pargomarkântile miäruštállâm miel čuávuvâá ihepele äigin eereeb iärásij návdoon já raavvâdviäsu- já suorrâtuálupargein šodâččij lemin vänivuotâ.

Pargosajeh syergi pargein láá távjá raavvâdviäsuin, mutâ máhđuliij pargosajeh ovdâmerkkân kokkáid láá meiddei oppâlâjádâsah, peivikiäčuh já pyecceiviäsu.

Suárgán puáhtá škovliittuđ eereeb iärásij nube tääsi áámmátliijn oppâlâjádâsâin čodâlmitmáin ovdâmerkkân hooteel-, raavvâdviäsu- já catering-syergi vuáđutokos. Sâ-mikuávlun máttááttâskuávdâst Avveel toimâsajeest puáhtá čodâl-mittid ton totkos já finniđ kookâ-tohálâšvuodâ. Lasseen Laapist suárgán puáhtá škovliittuđ meiddei Ruávinjaargâst.

Madhâšemsyergi

Madhâšemsyergist pargonomáttâsah já toimâkoveh láá uáli ennuv, já madhâšemsyergi áámmátolmooš puáhtá finniđ pargo uápui já hárjánem miel eereeb iärásij mätkiuápisin, madhâšempalvâlusâi pyevtitteijen tâi veikkâ madhâšemtoimâ hovdân. Sâ-mikulttuur já sâ-mikielâi mättim annoo hiättun madhâšemsyergist, mutâ uáli tehâlâš lii almolávt vijđes kielâtáidu. Meiddei páihálii luándu tubdâm já meccitááiduh tiättojii sahhiittálâmij ohtâvuodâst.

Pargosajeh madhâšemsyergi pargeid láá távjá ovtâskâs sektorist ovdâmerkkân määđhiuárnejeiei tâi ohjelpalvâlusirättâsâi palvâlusâst, mutâ pargo finnim lii máhđulâš meiddei vyebdim, markkânistem tâi viestâdem pargoin.

Sâ-mikuávlun madhâšemsyergi vuáđutokos puáhtá čodâlmittid Sâ-mikuávlun máttááttâskuávdâst. Taan lasseen Sâ-mikuávlun máttááttâskuávdâst fáálá škovliittâs meiddei mecci- já luándu-uáppâsâid sehe luándustivrejeijeid. Áámmátollâškovlâ- já ollâopâttâhtääsi totkosijd puáhtá čodâlmittid eereeb iärásij Ruávinjaargâst.

Sämiornijdumeh

Sämiornijdumeh adeleh pargo Suomâ sämikuávlust stuorrâ juávkun ulmuid já toh láá kuávlust maangah já maangâin sierâ suorgijn. Sämikielâ táidū lii puoh täin pargosoojijn uáli teháláš já lii mangii iähtun pargo finniimân.

Sämmilij jiešhaldâšemorgaan Sämitige vâldutoimâsaje lii Anarist Säämi kulttuurkuávdâš Sajosist, mutâ uálgitoimâsajeh láá meiddei länuduvvâst já Ucuuvâst. Sämitige čääl- limkoddeest láá pargoost ulmuuh ruttâtuálu- já almoshaldâttâšsyergi áámmátulmuin kielâjurgâleiheid já škovliittâs- já oppâmaterial pyevtitteijeid. Ohtsis Sämitiggeest láá pargoost tääl suullân 40 olmožid, main suullân peeli lii fastâ pargokoskâvuodâst. Projekteh mulsâšuveh, mondiet uđđâ pargeeh pálkááttuvvojeh njuolgâduslávť.

Sämikuávlū máttááttâskuávdâš addel pargo ulmuid máttáátteijein ruttâtuálu- já haldâttâšsyergi áámmátulmuid.

Oppâlájádâsâst škovliittuvvojeh eereeb iärásij sämi-iäláttâsâi mutâ meiddei eres suorgij áámmátulmuuh, moh sämikuávlust annojeh. Tääl Sämikuávlū máttááttâskuávdâš addel pargo ohtsis 70 ulmui.

Lasseen sämikuávlust tuáimá ovdâmerkkân YLE Sápmi, mii addel pargo sämikielâlijd mediasyergi áámmátulmuid. Sämimuseo Siida já sämiark-

kâdâh pelestis adelává pargo eereeb iärásij museo- já arkkâdâšsyergi pargoid já sierâ sämiseervih adeleh pargo ulmuid meiddei jieijâs eromâš-suorgij pargoid.

Puásuituálu

Puásuituálu já puásuitipšom lii teháláš já uáinojeijee uási sämikulttuur já tast lii stuorrâ merhâšume sämikulttuur siäilumân. Sämikuávlust láá ohtsis 13 palgâsid, moi siste lijji palgâsij ornijdume lovottuvâi miel puásuitipšomive 2014–2015 1209 puásuiomâsteijed. Kuávlū puásuiomâsteijein 357 ulmust láá paijeel 80 iäláttâspuásujid já láá ton miel vuoigâdovuodâliih iäláttâspuásutorjui. *Oahppoofelaš*-hahhuu čielgiittâs ohtâvuodâst sahhiittâllojii nelji puásuiulmuu puoh sämikuávlū kieldâi siste, já veikká sij láá-uv várugiih puátteevuodâ šoddâm peeleešt, sij aneh puásuituálu kuittâg meiddei puátteevuodâst pargoadeleijee syergin. Šleđgâlii kojâdâllâm puátuseh tuárjuh sahhiittâlâmij vuáđuđ tohum loppâjurduid, ađai pargolâšvuodâtile lii tääl täsitiädust já tot juátkoo tagarin meiddei puátteevuodâst. Moinnii palgâsij siste aktiivlij nuorâi finnim miel puásuituálun onnui hástusin, ko pargoh syergist oroččij lemin meiddei čuávuvijđ suhâpuolváid. Lapin luotsi -munedemportaali vier-

misijđoin puásuituálu annoo Säämist nanoduvvân luánduriggodâšsuorgijn. Tot annoo maangâpiälâsâš syergin, moos lii älkkee lahteđ meiddei eres iäláttâsâid nuuvtgo madhâšem tai jatkâjaludem.

Puásuituálu jotâ ärbivuáválávť sämikuávlust suuvâin já ámmátist teháláš merhâšume lii-uv puárâsub puásuiulmuin nuorâ-

bijđ sirdâšuvvee ärbitiäťu já -táidū. Puásuitipšoo ámmátâťn puáhtâ škovliittuđ eereeb iärâsij Sämikuávlū máttááttâskuávdâst Tuáivunjaargâst. Meiddei Kuovdâkiäinu ollâškoovlâst lii máhđułâš jotteđ oopâ puásuitipšom kandidaat totkos räi. Puásuitipšoo lii puásuituálurâťteijee, kote kalga ärbivuáválíi puásuituálu lasseen mäťtiđ meiddei irâťteijeid kullee haaldâťlijđ pargoid.

Kietâtyejisyergi

Sämmiláš tyeji lii nanosávt čonâsist sâmikulttuurân já luándun. Tot lii taaidâ já ton lasseen mangáid meiddei jo-uv uálgitoimásâš tâi válduláš iäláttâs. Sämityejeh juáháseh korrâ já timmâ materiaaliij tuojijd. Tuojijn kiävttojeh ärbivuávlávt luándust puáttâm amnáseh nuuvtgo muorâ sierâ uásih, poccuu čuárvih, täävtih já suonah, sierâ ellei čeevđih. Sehe sierâlagáneh šadoh ovdâmerkkân kággái ivniimân. Eres kevtum amnáseh láá eereeb iärásij silbâ, tane já

kolle. Čielgiittâs ohtâvuodâst tohhum sahhiittálmij vuáđuld sämityejisyergi lii hástusijdisguin kuittâg syergi, mast láá pargoh. Kojjâldâh ij lah kiäp-pánâm já pyevtittâsâi áárvust an-neem já árvu láá pissoom styesin. Šledgâlii kojâdâllâm vuáđuld uási kietâtyejisyergi áámmátulmuin iärvâ-dâl, ete áámmátáidulijn pargein ličij vânvuotâ tääl já puátteevuodâst.

Sämityeje pargee lii távjá oh-tuuirätteijee. Suárgán puáhtá škovliittuđ ovdâmerkkân Sâ-mikuávu máttááttâskuávdáást čodâlmitmáin tyeji- já taaidâráh-tulášvuodâ vuáđutotkos, moin valmâštuvá pyevtittâs vuávám já valmâštem mättimsyergi arte-saanin. Áámmátolmožin puáttim kuittâg váátá meiddei pargo kuhes vuáválášvuodâláš hárjuttâl-lâm.

Kuálástem

Kuálástem lii meiddei ohtâ ärbivuávláš sämmiláš iäláttâs, mutâ tääl ton olesáigásâš hárjuttem lii viehâ vaigâd. Mo-tomeh olesáigásiih kuálásteijeeh sâmikuávlust kuittâg láá, mutâ távjá iäláttâsân kulá meiddei ovdâmerkkân kuálás-temmađhásem, mii lii táváláš ovdâmerkkân Tiänujuhâ-piällást. Ive 2016 aalgâst šoodâi vuáimán uđđâ kuálás-temlaahâ (379/2015), mon mield áámmátkuálásteijeeh registeristojeh tääl kávpáláš kuálásteijen.

Čielgiittâs ohtâvuodâst tohhum sahhiittállâm vuáđuld oro lemin, ete veikkâ kuálásteijee áámmát kannattettee-vuodâst láá jieijâs hástuseh, syergist láá kuittâg meiddei máhđulášvuodâh puátteevuodâst. Rievtislágán mark-kânistem já ovdâmerkkân pyevtittâsâi jotkâjáludem hárjuttem kuálástemiäláttâs lasseen addel kuálásteijei máhđulášvuodâ elettáttâđ.

Kuálásteijee lii távjá ohtuuirätteijee, kote puáhtá škov-liittuđ ámmáttân ovdâmerkkân nube tääsi áámmátláš lájádâsâst čodâlmitmáin kyelituálu vuáđutotkos eereeb iärásij Kemist áámmátopáttâh Lappiast. Taan lasseen kuálásteijen puáhtá škovliittuđ meiddei oppâsopâmuš-škovliittâsáin.

Tááláá ääigi ko teknologia já internet-ohtâvuodâh ovdâ-neh, meiddei káiduspargomáhđulášvuodâh láá lasanâm. Káiduspargo uáivild vuáválávt pargo, mon pargee puáhtá porgáđ uáassin tâi ollásávt eres saajeest ko pargopääihist. Sámikuávlust, kost kooskah láá kuheh já mätkei ovdâmerkân Maadâ-Suomâ stuárráábijd kavpugijd čoggâsuvá ennuv, káiduspargo máhđulášvuotâ fáálá lase muulsâiávtuid puátteevuodâ áámmát smiettei.

Pargo- já iäláttâsministeriö almostittâm čoovčá 2014 Pargotilebaromeetri mielt jyehe lovváád päälhifinnejeijee poorgâi káiduspargo ucemustáá jyehe oho ive 2014, já Lovottâhkuávdáá olgosadaldâh Pargotiilij muttuumehe 1977–2013 (2014) čáittá, ete ive 2013 räi majemui 23 ive äigin káiduspargo pargei päälhifinnejeijei meeri lii lasanâm kyehti prooseentist 20 prooseentân puoh päälhifinnejeiein.

Káiduspargo ij kuittâg lah máhđuláš puoh suorgijn já čoovčá 2014 Pargotilebaromeetri mielt iivijn 2012–2014 enâmustáá káiduspargo porgii **pajebááh toimâulmuuh, staatâ palvâlusâst leijeeh ulmuuh** sehe **ovtâskâs palvâlusâin pargo finnim ulmuuh**. Oahppoofelaš-hahhuu čielgiittâs ohtâvuodâst tohhum sahhiittâlâmij vuáđuld káiduspargo máhđulášvuotâ tiettui **spesifisávt ollátásâsijn äššitobdeepargoin, kreatiivlijn suorgijn** ovdâmerkân graafikkon, **tutkámpargo** ohtâvuodâst, sierâlágán **haal-dâtljn pargoin, kirjálj pargoi** ráhtimist sehe **káidusmát-tááttâsâst** máttáatteijee pargoin.

Šledgâlii koičadâllâmluámáttuv vuáđuld tiettui lasseen káiduspargo máhđulášvuotâ **kávpáláš** pargoost, **kulttuur já viestâdem** syergist, **kietâtyeisyergist, markkânistmist, haahâpargoost, ravvimpargoost, jurgâleijen, máttáát-tâsamnâstuv ovdedeijen** já meiddei **tiervâsvuodâhuolât-tâs** syergist tiätu pargoin. Ohtâ sahhiittállum olmooš eedâi, ete tot lii ennuv meiddei jieijâs mielâkuvviittâsâst kiddâ, jis haalijd porgâđ jieijâs niävdusámmáttist ovdâmerkân jieijâs päikkikoddeest.

Oahppoofelaš-hahhuu ohtâvuodâst čoggum tiätu:

Oahppoofelaš-hahhuu 9.2.-26.2.2016 olášuttum šledgâlii webropol-koičadâllâm vástádâsah.

Oahppoofelaš-hahhuu 10.2.2016- 9.3.2016 äigin sámikuávlui jieijâs syergi áámmátulmuiguin tâi pargoadeleijeiguin tohhum sahhiittâlâmeh.

Eres käldeeh:

Ahlstedt, Jaana & Niemi, Jyrki (toim.)(2014), Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2014. Eennâm- já purrâmušverkkituálututkâmuávdâš. Vammalan Kirjapaino Oy. Finnimnáál https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/mtt/mtt/julkaisut/suomenmaatalousjamaaseutuelinkeinot/jul115_SM2014.pdf.

Ailasmaa, Reijo (2015), Kuntien sosiaali- ja terveyspalvelujen henkilöstö 2014. Tiervâsvuodâ já pyereestvaijeem lájádâs, Lovottâhraapoorteh. Finnimnáál https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126388/Tr16_15_kokonaisraportti.pdf?sequence=4. Luhhum 23.3.2016.

Ailasmaa, Reijo (2015), Terveys- ja sosiaalipalvelujen henkilöstö 2013. Tiervâsvuodâ já pyereestvaijeem lájádâs, Lovottâhraapoort. Finnimnáál https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129581/Tr26_15.pdf?sequence=1. Luhhum 23.3.2016.

Ammattibarometri (2016), Ammattibarometri, Työllistymisen näkymät eri ammateissa. Finnimnáál <https://www.ammattibarometri.fi/toimistovalinta.asp>, luhhum 23.3.2016.

Ammattinetti (2016), Ammattinetti, Ammatit. Finnimnáál <http://www.ammattinetti.fi/amatit>, luhhum 23.3.2016.

Arkistolaitos (2016), Tervetuloa Saamelaisarkistoon. Finnimnáál <http://www.arkisto.fi/fi/arkistolaitos/saamelaisarkisto>, luhhum 23.3.2016.

Asättâs máttááttâstooimâ pargovievâ tohálášvuodâvátámâšâin 14.12.1998/986.

Jänkälä, Susanna (2014), Näkemyksestä menestystä: Matkailu. Pargo- já iäláttâsministeriö, toimâsyergiraapoort. Finnimnáál http://www.temtoimialapalvelu.fi/files/2274/Matkailu_joulukuu_2014.pdf.

Kuálástemlaahâ 10.4.2015/379.

Koponen, Eija-Leena (2015), Sosiaali- ja terveysalan työvoiman riittävyys nyt ja tulevaisuudessa. Pargo- já iäláttâsministeriö almostittameh, PIM raapoorteh 13/2015. Finnimnáál https://www.tem.fi/files/42288/TEMraportti_13_2015_web_27022015.pdf.

Koponen, Eija-Leena & Laiho, Ulla-Maija & Tuomaala, Mika (2012), Mistä tekijät sosiaali- ja terveysalalle – työvoimatarpeen ja – tarjonnan kehitys vuoteen 2025. Pargo- ja iälättäsministeriö, PIM-analyysih 43/2012. Finnimnáál https://www.tem.fi/files/34537/sosiaali-ja_terveysala.pdf.

Kumpulainen, Mikko (toim.) (2014), Opettajat Suomessa 2013. Máttááttáshaldáttás, Škovlim čúávvumraapoorteh 2014:8. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy: Tampere. Finnimnáál http://www.oph.fi/download/156282_opettajat_suomessa_2013.pdf.

Laapi IPI-kuávdáš (2016), Lappi, Työllisyyskatsaus, Tammikuu 2016. Finnimnáál http://www.ely-keskus.fi/documents/10191/14646022/lapely_Tammikuu_2016.pdf/6025f3bd-b42f-40dc-a1b2-e137f9a587d8, luettu 23.3.2016.

Laapi litto (2014), Lapin kommentit VATT:n syyskuun perusuralaskelmaan. Finnimnáál http://luotsi.lappi.fi/c/document_library/get_file?folderId=683161&name=DLFE-25350.pdf.

Laapi litto (2015), Lapin matkailustrategia 2015-2018. Laapi litto, almostittemráidu A43/2015. Finnimnáál http://www.lappi.fi/lapinliitto/c/document_library/get_file?folderId=2265071&name=DLFE-25498.pdf.

Laapi litto (2016), Työpaikat ja työllisyys. Finnimnáál <http://www.lappi.fi/lapinliitto/194>. Luhhum 23.3.2016.

Lapin luotsi (2016), Lapin luotsi -munedemportaalviermisiiđoh. Finnimnáál <http://luotsi.lappi.fi/1>, luhhum 23.3.2016.

Lehto, Anna-Maija & Sutela, Hanna (2014), Työolojen muutokset 1977-2013. Lovottáhkúávdáš, Suomá virgáláš lovottáh. Finnimnáál http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/ytmv_197713_2014_12309_net.pdf.

Lyly-Yrjänäinen, Maija (2015), Työolobarometri, Syksy 2014, Ennakkotietoja. . Pargo- ja iälättäsministeriö almostittemeh, PIM raapoorteh 9/2015. Luuhâmnáál <https://www.tem.fi/files/42242/barometri.pdf>.

MÁO (2016), Máttááttássyergi áámmátorniđdume päikkisiiđoh. Finnimnáál <http://www.oaj.fi/cs/oaj/public>. Luhhum 23.3.2016.

Palgâsij ovtâstus (2016), Palgâsij ovtâstus päikkisiiđoh. Finnimnáál <https://paliskunnat.fi/>, luhhum 23.3.2016.

Sämikuávlv máttááttáskuávdáš (2016), Sämikuávlv máttááttáskuávdáá päikkisiiđoh. Finnimnáál <http://www.sogsakk.fi/index.php>, luhhum 23.3.2016

SÁKL (2016), Suomá áámmátkuálásteiei litto ts päikkisiiđoh. Finnimnáál <http://www.sakl.fi/index.php/fi/>, luhhum 23.3.2014

Sámediggi (2016), Sämitige päikkisiiđoh. Finnimnáál <http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_frontpage&Itemid=39>, luhhum 23.3.2016.

Siida (2016), Sämimuseo Siida päikkisiiđoh. Finnimnáál <<http://www.siida.fi/sisalto>>, luhhum 23.3.2016.

Taipale-Lehto, Ulla (2012), Matkailu- ja ravitsemisalan osaamistarveraportti. Máttááttáshaldáttás, Raapoorteh já čielgiittásah 2012:13. Edita Prima Oy. Finnimnáál http://www.oph.fi/download/141064_987587_MARA-osaamistarveraportti_VERKKO.pdf.

TEM raportteja (4/2014), Suomen matkailun tulevaisuuden näkymät, Katse vuoteen 2030. Iäláttás- já innovaatiouásádâh 17.1.2014. Finnimnáál http://www.tem.fi/files/38499/Suomen_matkailun_tulevaisuuden_nakymat.pdf.

Lovottuvvah Iänudâh (2016), Tilastokeskus, Kuntien avainluvut, Enontekiö. Finnimnáál <http://tilastokeskus.fi/tup/kunnat/kuntatiedot/047.html>. Luhhum 23.3.2016.

Lovottuvvah Aanaar (2016), Tilastokeskus, Kuntien avainluvut, Inari. Finnimnáál <http://tilastokeskus.fi/tup/kunnat/kuntatiedot/148.html>. Luhhum 23.3.2016.

Lovottuvvah Suáđigil (2016), Tilastokeskus, Kuntien avainluvut, Sodankylä. Finnimnáál <http://tilastokeskus.fi/tup/kunnat/kuntatiedot/758.html>. Luhhum 23.3.2016.

Lovottuvvah Ucjúuhâ (2016), Tilastokeskus, Kuntien avainluvut, Utsjoki. Finnimnáál <http://tilastokeskus.fi/tup/kunnat/kuntatiedot/890.html>. Luhhum 23.3.2016.

Staatâvarijministeriö almostittem – 5/2016, Valtion työnantajat ja työelämän muutokset – Kehittämisenäkymiä ja tarpeita. Finnimnáál <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/64950/Valtion%20tyoaikasaantely.pdf?sequence=1>, luhhum 23.3.2016.

VATT (2014), Työlliset maakunnittain ja toimialoittain 2011-2030. Finnimnáál http://luotsi.lappi.fi/c/document_library/get_file?folderId=683161&name=DLFE-25344.pdf.

Tust lii kiedâstis Sämitige nuorâiräädi *Oahppoofelaš-hahhuu* čielgiittâs vuáđuld pyevtittum **Oppâuápis**-vihko, mii lii čujottum nuoráid, kiäin lii oovdâst puátteevuodâ pargoid lohtâseiieeh valjiimeh. Vihkoost oovdânpuáhtojeh syergih, main ličij máhđulâš finniđ pargo tääl já puátteevuodâst Suomâ sämikuávlust.

Vihkoost lii oovdânpuohtum sehe hahhuu ohtâvuodâst tohhum sahhiittâlâmij ete šledgâlii koičadâlluámuáttuv vástádâsâi vuáđuld pajanâm puátteevuodâst pargoadeiieeh syergih, sämiornijdumij pargoadeiieeh vaiguttâsah, ärbivuáváliih sámmiliih iäláttâsah sehe toi puátteevuodâ uáinuh. Loopâst oovdânpuáhtojeh uánihávt vala káiduspargo máhđulâšvuodah sämikuávlust.

Vihko šledgâlâš versio lii Nuorâiräädi päikkisijđoin čujottâsâst http://www.samediggi.fi/nuorat/index.php?option=com_content&view=article&id=154&Itemid=50&lang=smn